

KARL MARX
HET KAPITAAL

Kritiek van de politieke economie

DEEL I
HET PRODUCTIEPROCES VAN HET KAPITAAL

Vertaling Isaac Lipschits

Herziening en verklarende noten Hans Driessen

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Das Kapital. Kritik der politischen Oekonomie*, Hamburg: Meissner 1867.

© Uitgeverij Boom, Amsterdam 2010

Derde oplage 2018

Deze vertaling verscheen oorspronkelijk in 1967 bij Uitgeverij De Haan in Bussum. De huidige vertaling werd geheel herzien op basis van de oorspronkelijke tekst zoals uitgegeven in de *Marx-Engels-Gesamtausgabe (MEGA)*, Berlijn: Dietz Verlag 1991.

Bij de herziening werd Hans Driessen bijgestaan door dr. Herman van Erp en prof. dr. Lex Heerma van Voss

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag: TEFF, www.teff.nl

Verzorging binnenwerk: Marry van Baar, Amsterdam

ISBN 978 90 8506 839 6

NUR 730, 781

Opgedragen aan mijn onvergetelijke vriend

WILHELM WOLFF

de moedige, trouwe en nobele voorvechter van het proletariaat.

Geboren in Tarnau op 21 juni 1809, gestorven in ballingschap
op 9 mei 1864 te Manchester

Inhoud

- Voorwoord bij de eerste druk (Karl Marx) 13
Nawoord bij de tweede druk (Karl Marx) 17
Voorwoord bij de derde druk (Friedrich Engels) 25
Voorwoord bij de vierde druk (Friedrich Engels) 28

AFDELING I WAAR EN GELD

Hoofdstuk I De waar 37

- 1 De twee factoren van de waar: gebruikswaarde en waarde (waardesubstantie en waardegrootte) 37
- 2 Het dubbele karakter van de in de waren vertegenwoordigde arbeid 42
- 3 De waardevorm of de ruilwaarde 48
  - A Eenvoudige, enkele of toevallige waardevorm 49
    - 1 De twee polen van de waarde-uitdrukking: relatieve waardevorm en equivalentvorm 49
    - 2 De relatieve waardevorm 50
      - a De inhoud van de relatieve waardevorm 50
      - b De kwantitatieve bepaaldheid van de relatieve waardevorm 53
    - 3 De equivalentvorm 55
    - 4 Het geheel van de eenvoudige waardevorm 59
  - B Totale of ontplooide waardevorm 61
    - 1 De ontplooide relatieve waardevorm 61
    - 2 De bijzondere equivalentvorm 62
    - 3 De gebreken van de totale of ontplooide waardevorm 63
  - C De algemene waardevorm 64
    - 1 Het veranderde karakter van de waardevorm 64
    - 2 De ontwikkelingsverhouding tussen de relatieve waardevorm en de equivalentvorm 66
    - 3 De overgang van de algemene waardevorm naar de geldvorm 67
  - D De geldvorm 68
- 4 Het fetisjkarakter van de waar en zijn geheim 69

Hoofdstuk 2 Het ruilproces 82**Hoofdstuk 3 Het geld of de warencirculatie 90**

- 1 Waardemeter 90
- 2 Circulatiemiddel 98
  - a De metamorfose van de waren 98
  - b De omloop van het geld 107
  - c De munt. Het waardeteken 116
- 3 Geld 121
  - a Schatvorming 121
  - b Betaalmiddel 125
  - c Wereldgeld 132

AFDELING II DE VERANDERING VAN GELD IN KAPITAAL**Hoofdstuk 4 Verandering van geld in kapitaal 139**

- 1 De algemene formule van het kapitaal 139
- 2 Tegenstrijdigheden in de algemene formule 147
- 3 Koop en verkoop van de arbeidskracht 156

AFDELING III DE PRODUCTIE VAN ABSOLUTE MEERWAARDE**Hoofdstuk 5 Het arbeidsproces en het vermeerderingsproces 169**

- Het arbeidsproces 169
Het vermeerderingsproces 177

Hoofdstuk 6 Constant kapitaal en variabel kapitaal 189**Hoofdstuk 7 De meerwaardevoet 200**

- 1 De uitbuitingsgraad van de arbeidskracht 200
- 2 De productwaarde uitgedrukt in evenredige delen van het product 207
- 3 Seniors 'laatste uur' 210
- 4 Het meerproduct 215

Hoofdstuk 8 De arbeidsdag 216

- 1 De grenzen van de arbeidsdag 216
- 2 De geeuwonger naar meerarbeid. Fabrikant en bojaar 220
- 3 Engelse industrietakken zonder wettelijke beperkingen ten aanzien van de uitbuiting 228
- 4 Dag- en nachtarbeid. Het aflossingssysteem 240

- 5 De strijd om de normale arbeidsdag. Dwangmaatregelen ter verlenging van de arbeidsdag, van het midden van de veertiende tot het einde van de zeventiende eeuw 247
- 6 De strijd om de normale arbeidsdag. Wettelijke beperking van de arbeidstijd. De Engelse fabriekswetgeving van 1833 tot 1864 259
- 7 De strijd om de normale arbeidsdag. De invloed van de Engelse fabriekswetgeving op andere landen 278

Hoofdstuk 9 Meerwaardevoet en hoeveelheid meerwaarde 283

AFDELING IV DE PRODUCTIE VAN RELATIEVE MEERWAARDE

Hoofdstuk 10 Het begrip relatieve meerwaarde 295

Hoofdstuk 11 Coöperatie 304

Hoofdstuk 12 Arbeidsverdeling en manufactuur 317

- 1 De dubbele oorsprong van de manufactuur 317
- 2 De deelarbeider en zijn werktuig 319
- 3 De twee basisvormen van de manufactuur: heterogene manufactuur en organische manufactuur 322
- 4 Arbeidsverdeling binnen de manufactuur en arbeidsverdeling binnen de maatschappij 330
- 5 Het kapitalistische karakter van de manufactuur 338

Hoofdstuk 13 Machinerie en grootindustrie 348

- 1 Ontwikkeling van de machinerie 348
- 2 Afgifte van waarde door de machine aan het product 362
- 3 De directe gevolgen van het machinale bedrijf voor de arbeider 370
  - a Toe-eigening van extra arbeidskrachten door het kapitaal. Vrouwen- en kinderarbeid 370
  - b Verlenging van de arbeidsdag 377
  - c Intensivering van de arbeid 383
- 4 De fabriek 392
- 5 Strijd tussen arbeider en machine 400
- 6 De compensatietheorie over de door de machinerie verdrongen arbeiders 409
- 7 Afstoting en aantrekking van arbeiders bij de ontwikkeling van het machinale bedrijf. De crises in de katoenindustrie 418
- 8 Omwenteling van manufactuur, ambacht en huisarbeid door de grootindustrie 429

- a Opheffing van de op het ambacht en op de arbeidsverdeling gebaseerde coöperatie 429
- b De gevolgen van het fabrieksstelsel voor manufactuur en huisarbeid 430
- c De moderne manufactuur 432
- d De moderne huisindustrie 435
- e Overgang van de moderne manufactuur en huisindustrie naar de grootindustrie. Versnelling van deze omwenteling door toepassing van de fabriekswetten op deze bedrijfspvormen 439
- 9 De fabriekswetgeving (bepalingen ten aanzien van de gezondheid en het onderwijs). Haar algemene invoering in Engeland 448
- 10 Grootindustrie en landbouw 469

AFDELING V DE PRODUCTIE VAN ABSOLUTE EN RELATIEVE MEERWAARDE

Hoofdstuk 14 Absolute en relatieve meerwaarde 475

Hoofdstuk 15 Kwantitatieve veranderingen in de prijs van arbeidskracht en de meerwaarde 485

- I Lengte van de arbeidsdag en intensiteit van de arbeid constant (gegeven), productiviteit van de arbeid variabel 486
- II Arbeidsdag en arbeidsproductiviteit constant, intensiteit van de arbeid variabel 489
- III Productiviteit en intensiteit van de arbeid constant, arbeidsdag variabel 491
- IV Gelijktijdige veranderingen in duur, productiviteit en intensiteit van de arbeid 492

Hoofdstuk 16 Verschillende formules voor de meerwaardevoet 496

AFDELING VI HET ARBEIDSLOON

Hoofdstuk 17 Verandering van waarde, respectievelijk prijs van de arbeidskracht, in arbeidsloon 503

Hoofdstuk 18 Het tijdloon 510

Hoofdstuk 19 Het stukloon 518

Hoofdstuk 20 Nationale verschillen in arbeidslonen 526

AFDELING VII DE ACCUMULATIE VAN HET KAPITAAL**Hoofdstuk 21 Eenvoudige reproductie 535****Hoofdstuk 22 Verandering van meerwaarde in kapitaal 547**

- 1 Het kapitalistische productieproces op grotere schaal. Omslag van de eigendomswetten van de warenproductie in wetten van kapitalistische toe-eigening 547
- 2 Onjuiste opvatting over de reproductie op grotere schaal, gehuldigd door de politieke economie 555
- 3 Verdeling van de meerwaarde in kapitaal en inkomen. De onthoudings-theorie 558
- 4 Omstandigheden die, onafhankelijk van de proportionele verdeling van de meerwaarde in kapitaal en opbrengst, de omvang van de accumulatie bepalen: uitbuitingsgraad van de arbeidskracht, arbeidsproductiviteit, toenemend verschil tussen geïnvesteerd en geconsumeerd kapitaal, grootte van het voorgeschoten kapitaal 565
- 5 Het zogenaamde arbeidsfonds 575

Hoofdstuk 23 De algemene wet van de kapitalistische accumulatie 578

- 1 De met de accumulatie gepaard gaande groei van de vraag naar arbeid bij ongewijzigde samenstelling van het kapitaal 578
- 2 Relatieve afname van het variabele deel van het kapitaal bij voortgang van de accumulatie en van de daarmee gepaard gaande concentratie 587
- 3 Groeiende productie van een relatieve overbevolking of van een industrieel reserveleger 593
- 4 Verschillende bestaansvormen van de relatieve overbevolking. De algemene wet van de kapitalistische accumulatie 604
- 5 Illustratie van de algemene wet van de kapitalistische accumulatie 611
  - a Engeland in de periode 1846-66 611
  - b De slecht betaalde lagen van de Engelse industriële arbeidersklasse 617
  - c Rondtrekkende arbeiders 626
  - d Gevolgen van de crises voor het best betaalde deel van de arbeiders-klasse 629
  - e Het Britse landbouwproletariaat 634
  - f Ierland 656

Hoofdstuk 24 De zogeheten oorspronkelijke accumulatie 671

- 1 Het geheim van de oorspronkelijke accumulatie 671
- 2 Onteigening van de grond van de plattelandsbevolking 674

- 3 Bloedwetgeving tegen de onteigenden sinds het einde van de vijftiende eeuw.
Wetten ter verlaging van het arbeidsloon 688
- 4 Genesis van de kapitalistische pachters 696
- 5 Gevolgen van de revolutie in de landbouw voor de industrie. Het ontstaan van
de binnenlandse markt voor het industriële kapitaal 698
- 6 Genesis van de industriële kapitalist 702
- 7 Historische tendens van de kapitalistische accumulatie 713

Hoofdstuk 25 De moderne theorie van de kolonisatie 717

- Verantwoording van de vertaler bij de editie van 1967 727
Nawoord bij de herziene editie door Daniel Lipschits 735
Personenregister 737
Zakenregister 742
Lijst van Britse maten en gewichten 750

Voorwoord bij de eerste druk

Het werk waarvan ik hier het eerste deel aan het publiek voorleg, is het vervolg op mijn *Zur Kritik der politischen Oekonomie*, dat in 1859 verscheen. De lange pauze tussen begin en vervolg is te wijten aan een langdurige ziekte, die mijn werkzaamheden telkens onderbrak.

In het eerste hoofdstuk van dit deel wordt de inhoud van het hierboven genoemde werk samengevat. Dit heb ik niet alleen gedaan omwille van de samenhang en de volledigheid. De presentatie werd verbeterd. Voor zover het ook maar enigszins toelaatbaar was heb ik zaken die in het eerdere boek slechts werden aangestipt, in dit werk verder ontwikkeld, terwijl – omgekeerd – eerder uitvoerig beschreven punten hier slechts worden aangestipt. De paragrafen die handelen over de geschiedenis van de waarde- en geldtheorie, vervallen hier uiteraard in hun geheel. De lezer van het eerdere werk zal in de noten bij het eerste hoofdstuk nieuwe bronnen voor de geschiedenis van die theorie aantreffen.

Voor elke tak van wetenschap geldt dat alle begin moeilijk is. Het eerste hoofdstuk, vooral de paragrafen over de analyse van de waar, zal dus het moeilijkst zijn. De analyse van de waardesubstantie en van de waardegrootte heb ik zo veel mogelijk gepopulariseerd.¹ De waardevorm, die in zijn voltooid gedaante de geldvorm is, is zeer leeg en eenvoudig. Toch heeft de menselijke geest meer dan tweeduizend jaar tevergeefs geprobeerd deze vorm te doorgronden, terwijl men er daarentegen wel in slaagde vormen met een rijkere inhoud en van een complexer aard althans bij benadering te analyseren. Waarom? Omdat het volgroeide lichaam makkelijker te bestuderen is dan de lichaamscel. Daarbij komt nog dat bij de analyse van econo-

1. Dit leek des te noodzakelijker omdat zelfs het gedeelte van het boek van Ferdinand Lassalle tegen Franz Hermann Schulze-Delitzsch, waarin hij verklaart 'de geestelijke kwintessens' van mijn uiteenzettingen over deze onderwerpen weer te geven, belangrijke misverstanden bevat. Dit terzijde. Wanneer Lassalle alle algemene theoretische stellingen van zijn economische werken, bijvoorbeeld over het historische karakter van het kapitaal, over het verband tussen productieverhoudingen en productiewijze enzovoort, enzovoort, vrijwel woordelijk, tot en met de door mij ingevoerde terminologie, aan mijn geschriften heeft ontleend en wel zonder bronvermelding, dan zal dit waarschijnlijk zijn ingegeven door overwegingen van propagandistische aard. Ik doel hierbij natuurlijk niet op zijn uiteenzettingen over detailkwesties en toepassingen, waarmee ik niets te maken heb.

mische vormen noch de microscoop, noch chemische reagentia kunnen worden gebruikt. Het abstractievermogen moet beide vervangen. Voor de burgerlijke maatschappij nu is de warenvorm van het arbeidsproduct of de waardevorm van de waar de economische celvorm. Voor een leek bestaat de analyse van deze vorm schijnbaar uit louter spitsvondigheden. En inderdaad gaat het hier om spitsvondigheden, maar dan in dezelfde betekenis als het in de micrologische anatomie om spitsvondigheden gaat.

Met uitzondering van de paragrafen over de waardevorm zal men zich er dus niet over kunnen beklagen dat dit boek moeilijk te begrijpen is. Natuurlijk ga ik hierbij uit van lezers die iets nieuws willen leren en dus ook zelf willen denken.

De fysicus observeert natuurkundige processen daar waar ze in de meest pregnante vorm voorkomen en het minst door storende invloeden worden vertroebeld, óf – indien mogelijk – experimenteert hij onder voorwaarden die een zuiver verloop van het proces waarborgen. In dit werk heb ik me tot taak gesteld de kapitalistische productiewijze en de daarbij behorende productieverhoudingen en maatschappelijke verhoudingen te onderzoeken. Haar klassieke verblijfplaats is tot op heden Engeland. Dit is de reden waarom Engeland het belangrijkste voorbeeld vormt bij mijn theoretische uiteenzettingen. Mocht de Duitse lezer echter schijnheilig zijn schouders ophalen over de omstandigheden waaronder de Engelse industrie- en landarbeiders leven, of mocht hij zichzelf daarbij optimistisch geruststellen met de overweging dat in Duitsland de zaken er bij lange na niet zo ernstig voorstaan, dan moet ik hem toeroepen: *De te fabula narratur!**

Op zichzelf gaat het niet om de hogere of lagere graad van ontwikkeling van de maatschappelijke tegenstellingen, die uit de natuurwetten van de kapitalistische productie voortvloeien. Het gaat om die wetten zelf, om deze met ijzeren noodzakelijkheid werkende en geldende tendensen. Het industrieel meer ontwikkelde land toont het minder ontwikkelde land slechts het beeld van de eigen toekomst.

Maar afgezien hiervan geldt het volgende. Waar bij ons de kapitalistische productie volledig is ingeburgerd, bijvoorbeeld in de echte fabrieken, zijn de omstandigheden veel slechter dan in Engeland. Dit komt doordat het tegenwicht van de fabriekswetgeving ontbreekt. Op alle andere gebieden hebben we, zoals de hele rest van continentaal West-Europa, niet alleen te lijden onder de ontwikkeling van de kapitalistische productie, maar ook onder haar gebrekkige ontwikkeling. Behalve de moderne noden ondergaan we ook een hele reeks overgeërfde noden, die het gevolg zijn van het voortwoekeren van verouderde, overleefde productiewijzen met hun nasleep van anachronistische maatschappelijke en politieke verhoudingen. We hebben niet alleen onder de levenden, maar ook onder de doden te lijden. *Le mort saisit le vif!*°

* *De te fabula narratur!*: Het verhaal gaat over jou! Horatius, *Saturae*, I, 1.

° *Le mort saisit le vif!*: De dode grijpt de levende!

De sociale statistiek van Duitsland en van de rest van continentaal West-Europa is, vergeleken met die van Engeland, erbarmelijk. Toch wordt door die statistiek de sluier juist voldoende opgelicht om het vermoeden te rechtvaardigen dat er een medusahoofd achter zit. We zouden schrikken van de bij ons heersende toestanden wanneer onze regeringen en volksvertegenwoordigingen, net als in Engeland, commissies zouden benoemen die een onderzoek instellen naar de economische omstandigheden; wanneer die commissies, net als in Engeland, met dezelfde ruime bevoegdheden werden bekleed om achter de waarheid te komen; wanneer het lukte voor dit doel even bekwame, onpartijdige en niets en niemand ontziende mannen te vinden, zoals de Engelse fabrieksinspecteurs, de medische rapporteurs over de *Public Health* (volksgezondheid), de leden van de Engelse onderzoekscommissies inzake de uitbuiting van vrouwen en kinderen, inzake huisvesting, voeding enzovoort. Perseus had een nevelkap nodig om de monsters te achtervolgen. Wij trekken de nevelkap diep over onze ogen en oren om het bestaan van het monster te kunnen ontkennen.

Men mag zich hierover geen verkeerde voorstellingen vormen. Zoals de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog in de achttiende eeuw de stormklok luidde voor de Europese middenklasse, zo deed de Amerikaanse Burgeroorlog in de negentiende eeuw dat voor de Europese arbeidersklasse. In Engeland is dit omwentelingsproces duidelijk waarneembaar. Op een bepaald hoogtepunt zal dit op het vasteland terugslaan. Al naargelang het ontwikkelingsniveau van de arbeidersklasse zal deze een meedogenlozer of een menselijker vorm aannemen. Afgezien van hogere motieven is het dus, met het oog op hun eigen belangen, een dwingende noodzaak voor de nu heersende klassen alle wettelijk controleerbare hindernissen op te ruimen die de ontwikkeling van de arbeidersklasse in de weg staan. Ik heb mede daarom de geschiedenis, de inhoud en de resultaten van de Engelse fabriekswetgeving zo'n uitvoerige plaats in dit boek gegeven. Een volk moet en kan van een ander volk leren. Ook wanneer een samenleving de natuurwet van haar ontwikkeling op het spoor is gekomen – en het uiteindelijke doel van dit werk is de onthulling van de economische ontwikkelingswet van de moderne maatschappij – kan ze de natuurlijke ontwikkelingsfasen noch overslaan noch bij verordening afschaffen. Ze kan echter wel de barensweeën korter maken en verzachten.

Ter vermindering van mogelijke misverstanden het volgende. De figuren van kapitalist en grondbezitter worden door mij geenszins rooskleurig afgeschilderd. Maar het gaat hier slechts om personen voor zover ze de personificatie zijn van economische categorieën, dragers van bepaalde klassenverhoudingen en belangen. Uitgaande van mijn standpunt, volgens welk de ontwikkeling van de economische maatschappijvorm als een natuurhistorisch proces moet worden beschouwd, kan men het individu geenszins verantwoordelijk stellen voor verhoudingen waarvan hij het maatschappelijke product blijft, hoezeer hij zich er zelf ook boven verheven mag voelen.

Op het terrein van de politieke economie ontmoet het vrije wetenschappelijke onderzoek niet alleen dezelfde vijanden als op alle andere gebieden. De eigen aard van de te behandelen stof roept ook de meest heftige, bekrompen en hatelijke hartstochten van het menselijk gemoed, de razernij van de particuliere belangen in het geweer. De aglicaanse kerk schenkt bijvoorbeeld eerder vergiffenis voor een aanval op 38 van de 39 geloofsartikelen dan op een negenendertigste van haar inkomsten. Tegenwoordig is het atheïsme, vergeleken met de kritiek op de traditionele eigendomsverhoudingen, zelfs een *culpa levis*.^{*} Onmiskienbaar is hier echter sprake van een vooruitgang. In dit verband wijs ik bijvoorbeeld op het enkele weken geleden verschenen blauwboek° *Correspondence with Her Majesty's Missions Abroad, regarding Industrial Questions and Trade's Unions*. Hierin verklaren de buitenlandse vertegenwoordigers van de Engelse kroon onomwonden dat in Duitsland, Frankrijk, kortom in alle beschaafde landen van het Europese vasteland, op even duidelijke en onvermijdelijke wijze als in Engeland een verandering plaatsvindt in de bestaande verhoudingen van kapitaal en arbeid. Tegelijkertijd verklaarde de heer Wade, vicepresident van de Verenigde Staten van Noord-Amerika, aan de overzijde van de Atlantische Oceaan tijdens openbare bijeenkomsten: na de afschaffing van de slavernij is de wijziging in de eigendomsverhoudingen van kapitaal en grond aan de orde! Dit zijn tekenen des tijds, die zich niet laten verhullen door purperen mantels of zwarte pijen. Ze betekenen niet dat er morgen wonderen zullen plaatsvinden. Ze tonen ons hoe zelfs onder de heersende klassen langzamerhand het vermoeden ontstaat dat de huidige maatschappij geen vast kristal is, maar een voor verandering vatbaar en voortdurend aan een ontwikkelingsproces onderhevig organisme.

Het tweede deel van dit werk zal aan het omloopproces van het kapitaal (Deel II) en aan de organisatie van het volledige proces (Deel III) zijn gewijd, terwijl in het derde en laatste deel (Deel IV) de geschiedenis van de theorie zal worden behandeld.

Elk oordeel van wetenschappelijke kritiek is mij welkom. Wat betreft de vooroordelen van de zogenaamde openbare mening, waaraan ik nooit enige concessie heb gedaan, geldt voor mij ook nu weer de zinspreuk van de grote Florentijn: *Segui il tuo corso, e lascia dir le genti!*^{*}

Londen, 25 juli 1867

Karl Marx

^{*} *Culpa levis*: lichte nalatigheid, in tegenstelling tot *culpa lata*, grove nalatigheid. Term uit het Romeinse recht.

° *Blauwboek*: zo noemt men tot op heden een publicatie van het Britse parlement, vanwege het blauwe omslag.

^{*} *Segui il tuo corso, e lascia dir le genti!*: Ga je eigen weg en laat de mensen maar praten! Dante Alighieri, *La divina commedia*, 'Del purgatorio', canto v, 13. Eigenlijk: 'Vien dietro a me, e lascia dir le genti.'

Nawoord bij de tweede druk

De politieke economie bleef in Duitsland tot op heden een uitheemse wetenschap. Gustav von Gülich heeft in de *Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe usw.*, met name in de in 1830 verschenen eerste twee delen van zijn werk, al grotendeels de historische omstandigheden uiteengezet die de ontplooiing van de kapitalistische productiewijze en bijgevolg ook de opbouw van de moderne burgerlijke maatschappij bij ons belemmerden. Hierdoor ontbrak het de politieke economie aan een levendige grondslag. Ze werd als kant-en-klaar product uit Engeland en Frankrijk geïmporteerd; haar Duitse professoren bleven leerlingen. De theoretische uiteenzetting van een vreemde werkelijkheid veranderde onder hun handen in een verzameling dogma's die door hen in de geest van de hun omringende kleinburgerlijke wereld werd uitgelegd, en dus verkeerd werd uitgelegd. Het niet geheel te onderdrukken gevoel van wetenschappelijke onmacht en het griezelige besef op een in feite onbekend terrein te moeten schoolmeesteren probeerde men te verbergen onder de praal van literair-historische geleerdheid of door bijmenging van vreemd materiaal, ontleend aan de zogeheten kameralistiek,* een allegaartje van verschillende soorten kennis, die het vagevuur vormde voor de ongelukkige kandidaat voor de Duitse bureaucratie.

Sinds 1848 is de kapitalistische productie in Duitsland snel tot ontwikkeling gekomen; ze laat nu al haar bedrieglijke bloesem zien. Maar het lot bleef onze vaklieden ongenadig. Zolang ze onbevangen politieke economie konden bedrijven, ontbraken in de Duitse werkelijkheid de moderne economische verhoudingen. Zodra deze verhoudingen tot stand kwamen, gebeurde dit onder omstandigheden die hun onbevangen bestudering binnen de burgerlijke gezichtskring niet langer toelieten. Voor zover de politieke economie burgerlijk is – dat wil zeggen dat ze de kapitalistische ordening ten onrechte opvat als de absolute en laatste gedaante van de maatschappelijke productie in plaats van een historisch voorbijgaand ontwikkelingsniveau – kan ze slechts wetenschap blijven zolang de klassenstrijd latent blijft of zich slechts sporadisch openbaart.

* Kameralistiek: leer van het beheer van de overheidsfinanciën, in de zeventiende en achttiende eeuw in Duitsland ontwikkeld als voorloopster van de staatshuishoudkunde.

Laten we Engeland als voorbeeld nemen. Haar klassieke politieke economie valt in de periode van de nog niet tot ontwikkeling gekomen klassenstrijd. Haar laatste grote vertegenwoordiger, Ricardo, neemt eindelijk bewust de tegenstelling van de klassenbelangen – arbeidsloon en winst, winst en grondrente – tot uitgangspunt van zijn onderzoekingen, waarbij hij deze tegenstelling op naïeve wijze als een maatschappelijke natuurwet opvat. Hierdoor had ook de burgerlijke economische wetenschap haar laatste, onoverschrijdbare grens bereikt. Nog tijdens het leven van Ricardo en in tegenstelling met hem kwam de kritiek in de persoon van Sismondi op.¹

De daaropvolgende periode van 1820 tot 1830 werd in Engeland gekenmerkt door een wetenschappelijke levendigheid op het gebied van de politieke economie. Het was zowel de periode van vulgarisatie en uitwerking van de ricardiaanse theorie als van haar strijd met de oude school. Er vonden schitterende toernooien plaats. Omdat de polemiek voor het grootste deel over tijdschriften, gelegenheidsartikelen en pamfletten was verspreid, zijn de in die tijd geleverde prestaties weinig bekend op het Europese vasteland. Het onbevangen karakter van deze polemiek – hoewel de theorie van Ricardo bij wijze van uitzondering ook al als aanvalswapen tegen de burgerlijke economie dienstdoet – vindt haar verklaring in de omstandigheden van die tijd. Enerzijds was de grote industrie zelf nauwelijks de kinderschoenen ontgroeid, wat alleen al blijkt uit het feit dat pas met de crisis van 1825 de periodieke kringloop van haar moderne ontwikkeling een aanvang neemt. Anderzijds moest de klassenstrijd tussen kapitaal en arbeid op de achtergrond blijven: op politiek vlak vanwege de strijd tussen de om de Heilige Alliantie* geschaarde regeringen en adel en de door de bourgeoisie geleide volksmassa; op economisch vlak vanwege het conflict tussen het industriële kapitaal en het aristocratische grondbezit, dat in Frankrijk achter de tegenstelling tussen klein- en grootgrondbezit schuilging maar in Engeland sinds de graanwetten openlijk tot uitbarsting kwam. De literatuur van de politieke economie in Engeland gedurende deze periode doet ons denken aan de economische Sturm und Drang-periode in Frankrijk na de dood van dr. Quesnay, maar alleen zoals een warme nazomer ons doet denken aan de lente. In het jaar 1830 trad de eens en voor altijd beslissende crisis in.

De bourgeoisie had in Frankrijk en Engeland de politieke macht veroverd. Vanaf dat moment nam de klassenstrijd praktisch en theoretisch steeds geprononceerder en dreigender vormen aan. Hij luidde de doodsklok over de wetenschappelijke burgerlijke economie. Het ging er nu niet meer om of deze of gene stelling juist was, maar of die stelling voor het kapitaal nuttig of schadelijk was, bevorderlijk of

1. Zie mijn *Zur Kritik der politischen Oekonomie*, 39.

* Heilige Alliantie: bondgenootschap tussen Rusland, Oostenrijk en Pruisen, gesloten in 1815, met als doel de handhaving van de afspraken van het Weense Congres (1814-1815).

hinderlijk, in strijd met de politieverordening of niet. In plaats van onbaatzuchtige onderzoek kwam betaalde publicistiek, in plaats van onbevangen wetenschappelijk onderzoek het slechte geweten en de kwade bedoelingen van de apologetiek. Toch bezaten zelfs de opdringerige traktaatjes die de Anti-Corn Law League,* met de fabrikanten Cobden en Bright aan het hoofd, de wereld in slingerde, zoal geen wetenschappelijke, dan toch historische waarde, dankzij hun polemieken tegen de grondbezittende aristocratie. Ook deze laatste stekel werd door de vrijhandelwetgeving van Sir Robert Peel aan de vulgaire economie ontnomen.

De revolutie op het Europese vasteland van 1848 vond ook in Engeland haar weerslag. Mannen die nog aanspraak maakten op wetenschappelijke betekenis en meer wilden zijn dan louter sofisten en sycofanten van de heersende klasse, probeerden de politieke economie in overeenstemming te brengen met de nu niet langer te miskennen aanspraken van het proletariaat. Hieruit ontsproot een geesteloos syncretisme, dat in zijn zuiverste vorm werd vertegenwoordigd door John Stuart Mill. Het is het bankroet van de 'burgerlijke' economie, zoals door de grote Russische geleerde en criticus N. Tsjernysjevski in zijn werk *Umrissen der politieke Oekonomie nach Mill* al op meesterlijke wijze werd uiteengezet.

In Duitsland kwam de kapitalistische productiewijze dus pas tot rijpheid nadat haar antagonistische karakter zich al door historische gevechten in Frankrijk en Engeland luidruchtig had geopenbaard, terwijl het Duitse proletariaat al een uitgesprokener theoretisch klassenbewustzijn bezat dan de Duitse bourgeoisie. Zodra hier een burgerlijke wetenschap van de politieke economie mogelijk leek te worden, was ze om die reden meteen alweer onmogelijk geworden.

Onder deze omstandigheden verdeelden haar woordvoerders zich in twee groepen. De ene groep, schrandere, praktische en op winst beluste lieden, schaalden zich achter het vaandel van Bastiat, de oppervlakkigste en daardoor succesvolste vertegenwoordiger van de vulgaire economische apologetiek; de andere groep, trots op de professorale waardigheid van hun wetenschap, volgden John Stuart Mill in zijn pogingen het onverzoenbare te verzoenen. Net als in de klassieke periode van de burgerlijke economie bleven de Duitsers ook in de periode van haar verval slechts leerlingen, napraters en navolgers, kleine marskramers van de buitenlandse groothandel.

Door de eigenaardige historische ontwikkeling van de Duitse maatschappij bleef hier elke oorspronkelijke, verdere ontwikkeling van de 'burgerlijke' economie uitgesloten, maar niet haar – kritiek. Als zo'n kritiek al een klasse vertegenwoordigt, kan ze slechts de klasse vertegenwoordigen waarvan de historische roe-

* Anti-Corn Law League: vereniging van vrijhandelaren. Deze zette zich in voor de afschaffing van de Corn Law, een wet ter verhindering van de import van goedkoop graan. Deze Corn Law werd in 1846 afgeschaft.

ping de omverwerping van de kapitalistische productiewijze en de uiteindelijke afschaffing van de klassen is – het proletariaat.

De geleerde en ongeleerde woordvoerders van de Duitse bourgeoisie hebben *Het kapitaal* aanvankelijk proberen dood te zwijgen, zoals hun dat met mijn eerdere geschriften al gelukt was. Toen deze tactiek niet meer leek te beantwoorden aan de tijdsomstandigheden, schreven ze, onder het voorwendsel kritiek op mijn boek uit te oefenen, handleidingen ‘Ter geruststelling van het burgerlijke bewustzijn’; maar ze vonden in de arbeiderspers – zie bijvoorbeeld de opstellen van Joseph Dietzgen in de *Volkstaat* – superieure strijders, wie ze tot op heden een antwoord schuldig blijven.²

In het voorjaar van 1872 verscheen in Petersburg een voortreffelijke Russische vertaling van *Het kapitaal*. De oplage van 3000 exemplaren is nu al bijna uitverkocht. Al in 1871 kwalificeerde de heer N. Sieber, hoogleraar politieke economie aan de Universiteit van Kiev, in zijn boek *Ricardo's theorie van de waarde en van het kapitaal enz. mijn theorie van de waarde, het geld en het kapitaal in haar grondtrekken als de noodzakelijke uitwerking van de leer van Smith en Ricardo*. Bij het lezen van zijn grondige boek wordt de West-Europese lezer verrast door zijn consequent vasthouden aan een zuiver theoretisch standpunt.

De in *Het kapitaal* gevolgde methode is niet goed begrepen, zoals wel wordt be-
wezen door de elkaar tegensprekende interpretaties.

Zo verwijt de Parijse *Revue Positiviste* me enerzijds dat ik de economie metafysisch behandel, anderzijds dat – kan men het al raden? – ik me beperk tot een louter kritische ontleding van het bestaande, in plaats van recepten (in de geest van Comte?) uit te schrijven voor de gaarkeuken van de toekomst. Tegen het verwijt van de metafysica schrijft professor Sieber: ‘Voor zover het de eigenlijke theorie betreft is de methode van Marx de deductieve methode van de hele Engelse school, waarvan de voor- en nadelen ook bij de beste theoretische economen te vinden zijn.’ De heer M. Block – *Les Théoriciens du Socialisme en Allemagne. Extrait du Journal des Économistes, juillet et août 1872* – komt tot de ontdekking dat mijn methode analytisch is;

2. De papperige leuteraars van de Duitse vulgaire economie schelden op de stijl van mijn boek en op de wijze van uiteenzetting. Niemand kan de literaire gebreken van *Het kapitaal* strenger beoordelen dan ikzelf. Toch wil ik tot nut en vreugde van deze heren en hun publiek hier een Engels en Russisch oordeel citeren. De *Saturday Review*, dat mijn inzichten beslist vijandig gezind is, schreef bij haar aankondiging van de eerste Duitse druk: die wijze van uiteenzetting ‘geeft ook aan de droogste economische kwesties een eigen bekoring (charm)’. De *Petersburgse Courant* schrijft in het nummer van 20 april 1872 onder meer: ‘Met uitzondering van enkele specialistische passages, munt de uiteenzetting uit door haar grote mate van begrijpelijkheid, duidelijkheid en, ondanks het zware wetenschappelijke kaliber van het onderwerp, door buitengewone levendigheid. In dit opzicht lijkt de schrijver [...] in de verste verte niet op de meerderheid van de Duitse geleerden, die [...] hun boeken in zo’n duistere en dorre taal schrijven dat de gewone sterveling er zijn hoofd op breekt.’ De lezers van de huidige Duits-nationaaliberale hooglerarenliteratuur breken echter iets heel anders dan hun hoofd.